

KONFLIKT PRÍRODY A KULTÚRY

JOSEF ŠMAJS: Kultura proti prírode. Tři ekologické eseje. Brno, nakladatelství Zvláštní vydání, edice „S sebou“, zv. 9, 1994, 54 s.

Koncom leta 1994 vydalo brnianske nakladateľstvo **Zvláštní vydání** v edícii sympatických knižočíek do ruky alebo do vrečka zbierku troch filozofických esejí pod názvom *Kultura proti přírodě* s podtitulom *Tři ekologické eseje*. Autor, Josef Šmajš, docent Masarykovej univerzity v Brne, publikoval v priebehu posledných piatich rokov k tejto problematike viaceré príspevkov – v časopisoch (*Filozofia*, *Životné prostredie*) i v zborníkoch FÚ SAV *Diskusie o ekofilozofii I a II*. Nepochybne patria k tomu najpodnetnejšiemu, čo bolo u nás od slovenských a českých autorov publikované. Šmajš premýšľa nielen problémy z oblasti filozofie techniky, ale aj problémy evolučnej ontológie, vychádzajúc pritom z poznatkov moderného prírodovedeckého poznania. Otázky súčasnej globálnej ekologickej krízy vníma nielen ako hlboký kultúrno-hodnotový, ale aj ako ontologický problém podmienený štruktúrou, funkciou a vnútorným smerovaním technickej civilizácie.

V troch esejách zbierky – *Nový geocentrismus?*, *Kultúra proti přírode* a *Človek v ekologickej kríze* autor analyzuje poznatky o ontologickom štatúte pozemskej prírody a človeka ako jej súčasť i ako druhu, ktorý sa z nej svojou ontotvornou činnosťou vyčleňuje. Prijíma koncepciu ontologického protikladu medzi prírodnou a kultúrnou evolúciou a považuje ho za príčinu dnešnej globálnej ekologickej krízy na našej planéte. Riešenie tejto krízy vidí v ekologickej prestavbe technosféry, nie v návrate do neindustriálneho modu ľudskej civilizácie.

V prvej úvahe autor zdôrazňuje unikátnu hodnotu našej planéty z hľadiska evolúcie vesmíru. Je to hodnotový geocentrizmus, poučený skúmaním nášho vesmírneho okolia i dôkladnou znalosťou priebehu evolúcie biosféry i Zeme ako celku, dnes často označovanej ako Gaia. V úžase nad týmto veľkolepým vesmírnym experimentom sa nevyhnutne natíska otázka obnovenia ontologického štatútu prírody ako nesmierne rozmanitého, vnútorne štruktúrovaného celku, vyladovaného jemným a účinným mechanizmom genetickej informácie. Na rozdiel od redukcionistickej deformácie prírody v mechanistickom prístupe tradičných prírodovedných a technických disciplín sa v takejto systémovej a evolučnej interpretácii ukazuje jedinečnosť živých systémov a organizmov, zodpovedajúca neopakovateľnosti podmienok a trvania evolúcie. V konfrontácii s týmto pozadím vyznieva ľudská kultúra, ktorá je na prírode existenčne závislá, ako neporovnateľne chudobnejšia, informačne i morfológicky. Je teda hodnotovo nižšia, menej organizovaná, voči biosfére pomerne agresívna, deštruktívna. Ochrana života ako celku má v dnešnej ekologickej kríze i ten význam, že prehľbujúcim sa štúdiom genetickej informácie biosféry si človek koriguje aj svoju teoretickú kultúrnu informáciu a otvára možnosti pre tvorbu kultúry zlučiteľnej s prírodou.

V druhej eseji *Kultúra proti prírode* sa Šmajš zamýšľa nad všeobecne systémovým, evolučným a ekologickým aspektom pojmu kultúra. Upozorňuje na zúžené tradičné chápanie kultúry len ako duchovnej aktivity, ako poznania, umenia, výchovy a pod. Takýto prístup neumožňuje pochopenie ontologickej povahy kultúry či civilizácie a jej smerovania. Vyvolanie krízových stavov vo vzťahu bio- a technosféry nebolo spôsobené zlým úmyslom či nespoľahlivosťou jej tvorcov. Šmajš zdôrazňuje schopnosť kultúry zvyhodňovať ľudské záujmy i fakt, že povaha a vývoj kultúry i jej regulatívy zodpovedali odlišnému geografickému osídleniu človeka – rozptýleným a málo početným regionálnym kultúram. Podobne časové tempo jej rozvoja sa podstatne odlišovalo od dnešného. Z dnešnej technickej civilizácie sa stal evolučný konkurent biosféry, uplatňujúci útočnú adaptívnu stratégiu. Autor ukazuje, že na Zemi existujú dva spôsoby, ako vznikajú nové štruktúry – prirodzená transformácia toho, čo tu už existovalo, a spôsob umelý, deštruujúci prírodné systémy, ktorý predstavuje odvodenú tvorivosť civilizácie. Obe formy usporiadanosti majú aj odlišné druhy informácie. Pretože kultúrny pokrok je podmienený uchovaním biosféry, musí kultúra prejsť od agresívnej adaptívnej stratégie k opačnej, ktorá bude kultúru prispôbovať biosfére.

Záverčná úvaha kladie otázku pozitívnej alternatívy odvrátenia ekologickej krízy. Šmajš zdôrazňuje, že ľudstvo nemôže odložiť civilizačný kontext, vytvorený doterajším dejinným vývojom. Morálne apely samotné nedokážu zmeniť smerovanie doterajšej kultúry. Zmena môže nastať, ak sa ľuďom podarí do technických systémov informačne zabudovať, integrovať pozitívny funkčný a hodnotový vzťah k prírode, ktorý nedokážu ovplyvniť zotrvačne, k degradácii biosféry nasmerovaní spotrebiteľia a užívatelia.

Hodnota autorových úvah a otázok spočíva nepochybne i v tom, že vyvolajú plodnú diskusiu a kontroverzie, pretože si všímajú podstatné problémy. Som presvedčený, že to platí i o týchto Šmajšových ekologických esejách.

Ján Letaši

PhDr. Ján Letaši, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR
